

راهکارهای قرآن در تقویت پیوندهای خانوادگی

زهره نوبخت^۱

چکیده:

اهمیت و جایگاه خانواده به عنوان نهادی اصلی در ساختار اجتماعی، همواره مورد توجه فرهیختگان و متخصصان علوم انسانی بوده است. این موضوع به ویژه در متون دینی اسلامی، از جمله قرآن کریم، با ظرافت و عمق بیشتری بررسی شده است. خانواده به عنوان اولین حلقه از نظام اجتماعی، نقشی محوری در شکل‌دهی به هویت فردی و اجتماعی افراد ایفا می‌کند. لذا، تقویت بنیادهای خانوادگی به واسطه راهکارهای قرآنی، نه تنها به عنوان یک ضرورت دینی، بلکه به عنوان یک نیاز اجتماعی اساسی شناخته شده است. خانواده به عنوان نهادی بنیادین در جامعه، نیازمند توجه ویژه به تقویت پیوندهای عاطفی و اجتماعی خود است. در این راستا، پژوهش حاضر با روش توصیفی و با استفاده از اطلاعات کتابخانه‌ای، به بررسی راهکارهای قرآنی برای تقویت پیوندهای خانوادگی پرداخت. یافته‌های تحقیق نشان داد که ارزش‌هایی مانند مهربانی، عدالت، مشاوره، و تقویت ارتباط معنوی بین اعضای خانواده، از جمله راهکارهای کلیدی قرآن برای پیشگیری از آسیب‌های رفتاری و بهبود کیفیت زندگی خانوادگی هستند. این اصول می‌توانند به استحکام بنیان خانواده و ارتقای کیفیت روابط بین اعضای آن کمک کنند.

کلید واژه: خانواده، پیوندهای خانوادگی، تقویت پیوندهای خانوادگی، آسیب‌های رفتاری.

^۱ طلبه سطح ۲، حوزه علمیه حضرت زینب کبری سلام الله علیها، ارومیه

مقدمه :

خانواده به عنوان نخستین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقش محوری در شکل‌گیری شخصیت افراد و استحکام جامعه ایفا می‌کند. خانواده، محیطی است که فرد برای اولین بار با مفاهیمی همچون عشق، محبت، احترام، مسئولیت‌پذیری و تعاملات اجتماعی آشنا می‌شود. این نهاد، نه تنها زمینه‌ساز رشد فردی اعضای خود است، بلکه به عنوان سنگ بنای جامعه، نقش اساسی در حفظ و تقویت ساختارهای اجتماعی دارد.

در دنیای امروز که تحولات سریع فرهنگی، اقتصادی و تکنولوژیک، چالش‌های متعددی را برای خانواده‌ها به همراه آورده‌اند، تقویت پیوندهای خانوادگی بیش از پیش اهمیت یافته است. پیشرفت‌های تکنولوژیکی، تغییر الگوهای زندگی، افزایش فشارهای اقتصادی و تحولات فرهنگی، همگی به نوعی بر پایه‌های خانواده تأثیر گذاشته‌اند. این تحولات، در صورتی که به درستی مدیریت نشوند، می‌توانند به ضعف روابط خانوادگی، کاهش تعاملات عاطفی و حتی تخریب بنیان‌های خانواده منجر شوند.

در این میان، قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت و راهنمای زندگی بشر، با ارائه آموزه‌ها و دستورات جامع، راهکارهایی عملی و اصولی برای تحکیم روابط خانوادگی و ایجاد محیطی سرشار از محبت، احترام و آرامش ارائه کرده است. قرآن کریم، با تأکید بر ارزش‌هایی همچون صبر، مشورت و تعهد، الگویی کامل برای زندگی خانوادگی ارائه می‌دهد. این آموزه‌ها نه تنها در عصر نزول قرآن، بلکه در تمام ادوار تاریخ، راه‌گشا برای انسان‌ها در مواجهه با مشکلات خانوادگی بوده‌اند.

اهمیت پرداختن به این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که خانواده سالم، پایه و اساس جامعه سالم است. هرگونه ضعف یا اختلال در این نهاد، تأثیرات منفی گسترده‌ای بر کل جامعه خواهد داشت. برای مثال، ضعف روابط خانوادگی می‌تواند به افزایش طلاق، کاهش تعاملات عاطفی، ایجاد بحران‌های روحی و روانی در فرزندان و حتی تضعیف ارزش‌های اجتماعی منجر شود. از این رو، بررسی راهکارهای قرآنی برای تقویت پیوندهای خانوادگی، نه تنها یک ضرورت دینی، بلکه یک نیاز اجتماعی است.

هدف این مقاله، تبیین این راهکارها و ارائه الگوهایی عملی برای بهبود روابط خانوادگی بر اساس آموزه‌های قرآن است. در این راستا، با بررسی آیات قرآن و تفاسیر مرتبط، تلاش می‌شود تا اصول و روش‌هایی که قرآن برای تحکیم خانواده ارائه می‌دهد، استخراج و تحلیل گردد. پژوهش حاضر به روش توصیفی، با تکیه بر منابع قرآنی و روایی می‌کوشد تا بتواند با نگاهی عمیق به آموزه‌های قرآن، راهکارهایی کاربردی برای تقویت پیوندهای خانوادگی ارائه دهد.

امید است که این بررسی بتواند گامی مؤثر در جهت بهبود روابط خانوادگی و ایجاد محیطی سرشار از مهر و آرامش در خانواده‌ها باشد. با الهام از آموزه‌های قرآنی، می‌توانیم به سمت خانواده‌هایی قوی‌تر، محکم‌تر و پایدارتر حرکت کنیم که نه تنها نیازهای عاطفی و روانی اعضای خود را برآورده کنند، بلکه

به عنوان پایه‌های استوار جامعه، نقش خود را به بهترین شکل ایفا کنند. از این رو سوال مقابل پیش می‌آید: راهکارهای قرآن در تقویت پیوندهای خانوادگی چیست؟

در زمینه تقویت پیوندهای خانوادگی و نقش آموزه‌های قرآنی در این حوزه، تحقیقات و مطالعات متعددی انجام شده است.

از جمله پایان نامه ای با عنوان «بررسی راهکارهای قرآنی و روایی در تحکیم بنیان خانواده» به قلم فاطمه محمد ۱۳۹۵، نگاشته شده است که در این پایان نامه به بررسی راهکارهای قرآنی و روایی در جهت تحکیم بنیان خانواده پرداخته است.

کتاب‌های دیگری هم به رشته تحریر در آمده است مانند کتاب «خانواده در قرآن» که نویسنده آن دکتر محسن قرائتی ۱۳۸۵ می‌باشد. این کتاب به بررسی جایگاه خانواده در قرآن و ارائه راهکارهای قرآنی برای تحکیم روابط خانوادگی می‌پردازد.

کتاب دیگری به نام «نظام خانواده در اسلام» به قلم شهید مرتضی مطهری ۱۳۵۷ می‌باشد. شهید مطهری در این کتاب به بررسی نظام خانواده در اسلام و جایگاه آن در جامعه پرداخته است. مقاله «راهکارهای قرآنی در تحکیم خانواده و کاهش طلاق» که نویسندگان آن سید محمد حسینی، زهرا رضایی ۱۳۹۲ می‌باشند. در این مقاله به بررسی راهکارهای قرآنی در جهت تحکیم خانواده و کاهش آمار طلاق پرداخته است.

مقاله دیگری با عنوان «نقش آموزه‌های قرآنی در تقویت پیوندهای خانوادگی» توسط محمد رضا حاجی‌آقایی ۱۳۹۰ نوشته شده است. این مقاله به بررسی نقش آموزه‌های قرآنی در تقویت پیوندهای خانوادگی پرداخته است.

با توجه به تلاش پژوهشگران، پایان نامه، کتاب و مقاله‌ای با عنوان ذکر شده یافت نشد، از این رو نوآوری این تحقیق نسبت به منابع ذکر شده عبارت است: از راهکارهای قرآن در تقویت پیوندهای خانواده که بطور دقیق و مفصل مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

مفهوم شناسی

پیوندهای خانوادگی:

پیوند خانوادگی به مجموعه ارتباطات عاطفی، اجتماعی، اقتصادی و حقوقی میان اعضای یک خانواده اطلاق می‌شود که بر اساس محبت، مسئولیت پذیری، تعهد و احترام متقابل شکل می‌گیرد. این پیوندها، اعضای خانواده را به یکدیگر مرتبط کرده و باعث ایجاد حس تعلق، امنیت و همبستگی در

میان آنها می شود. پیوندهای خانوادگی نه تنها بر روابط درون خانواده تأثیر می گذارند، بلکه نقش مهمی در شکل گیری شخصیت افراد و تعاملات اجتماعی آنان ایفا می کنند.^۱

تقویت پیوندهای خانوادگی:

تقویت پیوندهای خانوادگی به معنای اقدامات و راهکارهایی است که به منظور تحکیم، بهبود و استحکام روابط میان اعضای خانواده انجام می گیرد. این فرآیند شامل ایجاد، حفظ و ارتقای ارتباطات عاطفی، اجتماعی، اقتصادی، حقوقی و اخلاقی میان اعضای خانواده است تا محیطی سرشار از محبت، احترام، همدلی و آرامش در خانواده ایجاد شود. تقویت پیوندهای خانوادگی نه تنها به بهبود روابط درون خانواده کمک می کند، بلکه تأثیرات مثبتی بر سلامت روانی، اجتماعی و حتی اقتصادی اعضای خانواده و جامعه دارد.^۲

راهکارهای مربوط به رابطه زن و شوهر

قرآن کریم با ارائه آموزه های عمیق و جامع، راهکارهای متعددی برای تقویت رابطه زن و شوهر و ایجاد خانوادهای پایدار و سرشار از محبت ارائه کرده است. یکی از مهمترین آیات در این زمینه، آیه ۲۱ سوره روم است که به رابطه زن و شوهر و هدف از تشکیل خانواده اشاره میکند. این آیه می فرماید:

«وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»^۳

(ترجمه: و از نشانه های او این است که از [جنس] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنار آنها آرامش یابید، و میان شما مودت و رحمت قرار داد. قطعاً در این [امر] برای مردمی که می اندیشند نشانه هایی است.)

این آیه و دیگر آیات قرآن، راهکارهای زیر را برای تقویت رابطه زن و شوهر ارائه می دهند:

۱. ایجاد آرامش و سکونت (لتسكنوا إليها)

^۱ شعبانی، خانواده و پیوندهای خانوادگی، ۳۲

^۲ فکوری، روابط خانوادگی: اصول و راهکارها، ۲۸

^۳ روم، ۲۱

قرآن هدف اصلی ازدواج را ایجاد آرامش و سکونت میان زن و شوهر می‌داند. این آرامش تنها در سایه محبت، احترام و درک متقابل حاصل می‌شود. زن و شوهر باید با رفتارهای محبت آمیز، گفتار نیکو و ایجاد فضایی امن، به یکدیگر احساس امنیت و آرامش بدهند.

عبارت "لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا" از آیه ۲۱ سوره روم در قرآن کریم گرفته شده است. این آیه به رابطه بین زن و مرد و هدف از خلقت آنها اشاره دارد. خداوند در این آیه می‌فرماید که همسران را از جنس خود انسان آفریده است تا در کنار آنها آرامش پیدا کنند. این آرامش تنها به معنای جسمانی نیست،^۱ بلکه شامل آرامش روانی، عاطفی و روحانی نیز می‌شود. کلمه "سکون" به معنای آرامش، امنیت و ثبات است و نشان می‌دهد که زن و مرد مکمل یکدیگرند و در کنار هم به تعادل و آرامش می‌رسند.

در ادامه آیه، خداوند به دو عنصر مهم در رابطه زناشویی اشاره می‌کند: مودت (دوستی و محبت) و رحمت (مهربانی و دلسوزی).^۲ این دو عنصر پایه‌های یک رابطه سالم و پایدار هستند و نشان‌دهنده این هستند که رابطه زن و مرد تنها برای رفع نیازهای مادی نیست، بلکه هدفی والاتر مانند ایجاد محبت و مهربانی در زندگی مشترک دارد. این آیه همچنین رابطه زناشویی را به عنوان یکی از نشانه‌های قدرت و حکمت خداوند معرفی می‌کند که نشان‌دهنده نظم و هدفمندی در خلقت است. این موضوع برای افرادی که تفکر می‌کنند، درس‌ها و عبرت‌هایی دارد و اهمیت خانواده و رابطه زناشویی را در اسلام نشان می‌دهد.^۳

۲. ایجاد مودت و محبت

قرآن به وجود محبت و دوستی میان زن و شوهر تأکید می‌کند. مودت به معنای علاقه و دوستی عمیق است که باعث میشود زن و شوهر در کنار یکدیگر احساس خوشبختی کنند. این محبت باید با گذشت زمان و با انجام کارهای کوچک و بزرگ تقویت شود.

روابط زن و شوهر یکی از عمیق‌ترین و مهم‌ترین روابط انسانی است که نیاز به توجه، درک و تلاش مداوم از طرف هر دو طرف دارد. این رابطه بر پایه‌ی عشق، احترام، اعتماد و همکاری استوار است و برای حفظ و تقویت آن، باید به جنبه‌های مختلفی توجه کرد. ارتباط موثر و صادقانه یکی از پایه‌های اصلی هر رابطه‌ی موفق است. زن و شوهر باید بتوانند احساسات، نیازها و انتظارات خود را به طور صادقانه و بدون ترس از قضاوت با یکدیگر در میان بگذارند. گوش دادن فعالانه به حرف‌های طرف

^۱ تسخیری، نظام خانواده در اسلام، ص ۱۲۶

^۲ طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، جلد ۱۶، صفحه ۱۲۷

^۳ حاجی‌آقایی، نقش آموزه‌های قرآنی در تقویت پیوندهای خانوادگی ۱۴۰

صاحبانشان بازگردانید و هنگامی که میان مردم داوری می‌کنید، به عدالت داوری کنید). این آیه نشان می‌دهد که عدالت نه تنها در جامعه، بلکه در روابط خانوادگی نیز باید رعایت شود.

در خانواده، عدالت به معنای رفتار منصفانه و بدون تبعیض با همه اعضای خانواده است. والدین باید در برخورد با فرزندان خود عدالت را رعایت کنند و بین آن‌ها تفاوتی قائل نشوند. این عدالت شامل تقسیم عادلانه محبت، توجه، امکانات و حتی تنبیه و تشویق است. برای مثال، اگر یکی از فرزندان به دلیل موفقیت‌هایش مورد تشویق قرار می‌گیرد، دیگر فرزندان نیز باید در صورت داشتن موفقیت‌های مشابه، به همان اندازه مورد تشویق قرار بگیرند.^۱

عدالت در خانواده همچنین به معنای توجه به نیازها و حقوق همه اعضای خانواده است. والدین باید به نیازهای عاطفی، مادی و معنوی همه فرزندان به طور مساوی توجه کنند و از هرگونه رفتار تبعیض‌آمیز یا ناعادلانه پرهیز نمایند. این رفتار عادلانه نه تنها باعث ایجاد حس امنیت و اعتماد در فرزندان می‌شود، بلکه به تقویت روابط خانوادگی و ایجاد محیطی سالم و پر از محبت کمک می‌کند. در آیه ۸ سوره مائده نیز خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ»^۲ (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، برای خدا قیام کنید و به عدالت گواهی دهید و دشمنی با گروهی شما را به بی‌عدالتی نکشاند، عدالت پیشه کنید که به تقوا نزدیک‌تر است). این آیه نیز بر اهمیت عدالت در همه روابط، از جمله روابط خانوادگی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که عدالت حتی در شرایطی که ممکن است احساسات منفی مانند خشم یا ناراحتی وجود داشته باشد، باید رعایت شود.

در نهایت، رعایت عدالت در خانواده باعث ایجاد تعادل و هماهنگی در روابط می‌شود و زمینه‌ساز رشد و شکوفایی همه اعضای خانواده خواهد بود. این عدالت نه تنها به تقویت پیوندهای خانوادگی کمک می‌کند، بلکه باعث می‌شود خانواده به محیطی امن و پر از محبت تبدیل شود که در آن همه اعضا احساس ارزشمندی و تعلق خاطر می‌کنند.^۳

۴- پرهیز از تبعیض میان فرزندان

^۱ باقری، عدالت در خانواده، ۱۰۲

^۲ مائده: ۸

^۳ محمدی، بررسی راهکارهای قرآنی و روایی در تحکیم بنیان خانواده، ۸۷

قرآن کریم در سوره یوسف، داستانی آموزنده از پیامدهای تبعیض پدرانه را بیان می‌کند. برادران یوسف از اینکه پدرشان (حضرت یعقوب) به یوسف و برادر مادری‌اش (بنیامین) علاقه بیشتری نشان می‌داد، ناراحت بودند: «إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا أُمِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ...»^۱ ترجمه: «به یاد آور هنگامی که [برادران] گفتند: یوسف و برادرش نزد پدرمان از ما محبوب‌ترند، در حالی که ما گروهی نیرومند هستیم...»

در این آیه، قرآن به صورت غیرمستقیم نشان می‌دهد که هرگونه تبعیض در محبت و رفتار با فرزندان، می‌تواند منجر به حسادت، کینه، و حتی رفتارهای ناهنجار مانند توطئه و خشونت شود (در ادامه داستان، برادران یوسف تصمیم به دور کردن او از پدر می‌گیرند).^۲

۵. ارتباط تربیتی و محبت‌آمیز بین والدین و فرزندان

یکی از آموزنده‌ترین نمونه‌های قرآنی در زمینه تربیت فرزند، گفت‌وگوی حضرت لقمان با پسرش است. خداوند در سوره لقمان، این گفت‌وگوی پدرانه را با تأکید ویژه‌ای نقل می‌کند: «يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ»^۳ ترجمه: ای پسرکم! به خدا شرک نورز، که شرک ظلمی بزرگ است.

نکات کلیدی این آیه و آیات بعدی:

۱. استفاده از خطاب محبت‌آمیز:

لقمان فرزندش را با تعبیر "يَا بُنَيَّ" (ای پسرکم) خطاب می‌کند. این تعبیر علاوه بر جنبه‌ی عاطفی، نشان‌دهنده‌ی صمیمیت، محبت و احترام در گفت‌وگو است. در تربیت دینی، چنین لحنی تأثیرگذارتر از امر و نهی خشک و بدون عاطفه است.

۲. اولویت تربیت ایمانی:

لقمان تربیت را از مهم‌ترین اصول عقیدتی آغاز می‌کند؛ یعنی توحید و پرهیز از شرک. این نشان می‌دهد که بنیاد تربیت قرآنی، ابتدا بر ایمان و معرفت استوار است.

قرآن با نقل این گفت‌وگوی پدر و فرزند، یک الگوی ارتباطی کامل را معرفی می‌کند که بر پایه‌ی محبت، عقلانیت، تدریج، و احترام بنا شده است. والدین قرآنی نه با تحکم و اجبار، بلکه با سخن نرم و دعوت عقلانی، فرزندان خود را تربیت می‌کنند.^۴

^۱ یوسف، ۸.

^۲ قرائتی، خانواده در قرآن، ۸۱.

^۳ لقمان، ۱۳.

^۴ باقری، عدالت در خانواده، ۱۰۲.

نتیجه‌گیری:

خانواده به عنوان نهادی بنیادین و اولین سلول جامعه، نقش محوری در شکل‌گیری شخصیت افراد و استحکام ساختارهای اجتماعی ایفا می‌کند. در عصر حاضر که تحولات فرهنگی، اقتصادی و تکنولوژیکی، چالش‌های متعددی را برای خانواده‌ها به همراه آورده‌اند، تقویت پیوندهای خانوادگی بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد. این مقاله با هدف بررسی راهکارهای قرآنی برای تقویت پیوندهای خانوادگی، به تحلیل آیات قرآن و سیره پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) پرداخت. روش تحقیق در این مقاله، کتابخانه‌ای-توصیفی بوده و با استفاده از منابع قرآنی، روایی و تفاسیر مرتبط، به استخراج اصول و دستورات عملی برای تحکیم روابط خانوادگی مبادرت شد.

یافته‌های این تحقیق نشان داد که قرآن کریم با تأکید بر ارزش‌هایی همچون مهربانی، عدالت، مشاوره، احترام متقابل، تقویت ارتباط معنوی و مسئولیت‌پذیری، الگویی کامل برای زندگی خانوادگی ارائه می‌دهد. این آموزه‌ها نه تنها به بهبود روابط عاطفی و اجتماعی بین اعضای خانواده کمک می‌کنند، بلکه به پیشگیری از آسیب‌های رفتاری و ایجاد محیطی سرشار از محبت و آرامش نیز منجر می‌شوند. تقویت ایمان و معنویت، حفظ حریم خصوصی، همکاری و مشارکت در زندگی مشترک، و برقراری ارتباط موثر از جمله دستاوردهای این تحقیق بودند که می‌توانند به عنوان راهکارهای عملی در بهبود کیفیت زندگی خانواده‌ها مورد استفاده قرار گیرند. این یافته‌ها نشان می‌دهند که با الهام از آموزه‌های قرآنی و الگوبرداری از سیره پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع)، می‌توان به سمت خانواده‌هایی پایدارتر، محکم‌تر و پرمحبت‌تر حرکت کرد که نه تنها نیازهای عاطفی و معنوی اعضای خود را برآورده کنند، بلکه به عنوان پایه‌های استوار جامعه، نقش خود را به بهترین شکل ایفا کنند.

منابع

*قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. باقری، فردین، عدالت در خانواده، تهران، نور، ۱۳۸۸
۲. جوادی آملی، عبدالله. زن در آینه جلال و جمال. قم: اسراء. ۱۳۸۰
۳. جوادی آملی، عبدالله: «زن در آینه جمال و جلال»، تهران، رجاء، ۱۳۶۹.
۴. حاجی آقایی، محمد رضا. «نقش آموزه‌های قرآنی در تقویت پیوندهای خانوادگی». مطالعات اسلامی و علوم انسانی، ۱۳۹۰
۵. حسینی، سید محمد و رضایی، زهرا. «راهکارهای قرآنی در تحکیم خانواده و کاهش طلاق». پژوهش‌های قرآنی، شماره ۴۵، ۱۳۹۲
۶. ساروخانی، باقر: «جامعه‌شناسی خانواده»، تهران، سروش، ۱۳۷۹.
۷. سیاسی، علی اکبر: «نظریه‌های مربوط به شخصیت»، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
۸. شعبانی، حسن، خانواده و پیوندهای خانوادگی، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۰
۹. طباطبایی، محمدحسین: «تفسیر المیزان»، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۳.
۱۰. غزالی، محمد: «احیاءالعلوم»، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.
۱۱. فرجاد، محمدحسین: «آسیب‌شناسی اجتماعی»، تهران، بدر، ۱۳۶۳.
۱۲. فکوری، ناصر، روابط خانوادگی: اصول و راهکار، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۵
۱۳. قرائتی، محسن. خانواده در قرآن. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن. ۱۳۸۵
۱۴. قرشی، سید علی اکبر: «قاموس قرآن»، تهران، بیان جوان، ۱۳۸۲.
۱۵. قنادان، منصور: «جامعه‌شناسی مفاهیم کلیدی»، تهران، آوای نور، ۱۳۷۵.
۱۶. کاتوزیان، ناصر: «حقوق مدنی خانواده»، تهران، بهمن برنا، ۱۳۸۲.

۱۷. کازنو، ژان: «جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی»، باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، تهران، اطلاعات، ۱۳۷۳.
۱۸. مجلسی، محمدباقر: «روضه‌المتقین»، قم، بنیاد فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۴.
۱۹. محمدی، فاطمه. (۱۳۹۵). بررسی راهکارهای قرآنی و روایی در تحکیم بنیان خانواده. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۲۰. مصباح یزدی، محمدتقی. اخلاق در قرآن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره). ۱۳۷۸.
۲۱. مطهری، مرتضی. نظام خانواده در اسلام. تهران: انتشارات صدرا. ۱۳۵۶.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر: «تفسیر نمونه»، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۸.
۲۳. میبدی، رشیدالدین: «تفسیر کشف الاسرار و عدة الابرار»، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۷.
۲۴. نجاریان، فرزانه: «عوامل مؤثر در کارایی خانواده»، دانشگاه آزاد اسلامی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد)، ۱۳۷۵.
۲۵. هشتی، احمد: «خانواده در قرآن»، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.